

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Veidrodžio gelmėje

Kas esu „aš“, kodėl „aš“, ar tikrai „aš“ ir kam „aš“ esu – šie klausimai nedavė ramybės ištisoms žmonių kartoms. Gali būti, kad neduoda ir šiandien. Nors nesu dėl to tikra. Šiandienybė labai keista – lyg žiūrėtum į apverstą veidrodį ir matytum viską aukštyje kojom. O jeigu tau netyčia kyla instinktyvus noras veidrodį atversti, tai aplinkiniai ima įtikinėti, kad taip daryti nepažangu, nepadoru ir negražu. Apie gėdą nėra ko nė kalbėti.

Užtat kartais aš pavydžiu tiems gyvūnams, kurie neatpažįsta savęs veidrodyje. Nei iš priekio, nei iš profilio, nei žemyn galva, nei aukštyje kojom. Padaras, žiūrįs į juos į veidrodžio, yra svetimas. Jo reikia vengti pasitraukiant į šalį. Galima dar aploti ar apurgzti.

Jeigu žmogus taip elgtųsi su savo atvaizdu, jį, žinoma, palaikytų trenktu. Gal net mandagiai pasiūlytų apsilankyti tam tikroje vietoje, kur teikiama reikiama medicininė pagalba. Kad susitaikytumei su savo atspindžiais ir atvaizdais, dabar jau ir DI sugeneruotais ir patobulintais. Kur kas malonesniais akiai nei tikrasis aš.

Užtat frazė *būti savimi* šiandien nieko nebereiškia. Nes mes imame po truputį apsibrasti su dirbtiniu šito *buvimo savimi* pavidalu. Jis toks savipakankamas, kad nebereikia nė kitų frazių, įkūnijančių „buvimą savimi“ – tokių kaip „bėgti nuo savęs“, „atrasti save“, „išreikšti save“ ir pan. Antikos mitas apie Narcizą, įsimylėjusį savo atvaizdą, apima kur kas gilesnius klotus, nei mes suvokiame. Tai ne tik savimyla, tai grimzdimas į veidrodžio amalgamą – kai atsiskiri nuo kitų ir apanki. Tau niekur nebereikia bėgti, nieko nebereikia ieškoti, tu esi atradęs save – veidrodžio stiklo, gražesnę ir tobulesnę nei esi iš tikrųjų.

Esi įkalintas, bet manaisi esąs laisvas.

Bet laisvas žmogus visados trokšta, visados alksta *kažko*, kas yra už veidrodžio amalgamos, veidrodžio rėmo – spindinčios jėgos, didelių dvasinių iššūkių, apvalančio sielvarto, prikeliančio džiaugsmo. Laisvas žmogus nėra patenkintas savimi, nėra save įsimylėjęs ir tokios nepriekaištingos reputacijos, kad galėtų be menkiausio sąžinės graužimo teisti kitus. Jis turi priimti save ne tik kaip kūrėją, bet ir kaip kūrinį. Kaip kūrinį – gal net daugiau. Nepriimdamas savęs tokio, koks yra sukurtas, asmuo netenka laisvės būti savimi. Jis nebetenka savo dvasios augimo perspektyvos, ir klausimai „kas aš esu?“ „kam aš esu?“ nebeturi ontologinės prasmės.

Ar žvelgiame į veidrodį, norėdami pamatyti savo veidą, ar ir dar *kažką*, kas yra *anapus* jo?..

Renata Šerelytė

Michelangelo Merisi da Caravaggio. *Narcizas*

Po to

*ploja vėjas delnais
ton vienintelėn pusėn
gera būti čionais
niekad neatsibūsime*

*ir kartosis tamsa –
žvakės vyzdį užpūsime
kambariuose kuriuose
kartą neatsibūsime*

*ir kartosis: varduos
atsibuvę nubudom
nes lig šiol niekados
atsibudę nebuvom*

Kęstutis Navakas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Veidrodžio gelmėje • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Kūrybai reikia kal-tininko, kuris autorių išprovokuotų (Juoza Aputis, 3) • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Tradicinė, bet naujai besiangažuojanti Vilniaus knygų mugė (3) • **6-as psl. Algis Vaškevičius.** Istorikės akiratyje – namai ir jų reikšmė Lietuvoje prieš Antrąjį pasaulinį karą • **7-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Gonkūrų lau-reatas Jean Baptiste Andrea ir jo knyga „Globoti Ją“ šiųmetėje Vilniaus knygų mugėje • **8-as psl. Vilniaus knygų mugė (tęsinys)**

Kitame numeryje: Kryždirbys ir kraštotyrininkas Vytautas Markevičius • Tinginės dienoraštis. Kovas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fon-das 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Kūrybai reikia kaltininko, kuris autorių išprovokuotų (3)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Tėsinys. Pradžia 2026 m. kovo 7 d. „Kultūroje“

Kuo dar ypatingi tie metai?

Spaudos darbininko kelią pradėjau nuo „Tiesos“ laikraščio. Tuometinė mūsų, lituanistų, kurso studentė ir žurnalo „Tarybinė moteris“ redaktorė Irena Povilavičiūtė, kai pasibėdavoju, kad nėra iš ko gyventi, mane ten ir įtaisė – korektorium sekėju. Būta ir tokių etatų. Tikrasis korektorius skaito surinktą laikraščio tekstą, o sekėjas seka rankraštyje, ar viskas taip atspausdinta, kaip parašyta rankraštyje. Tikrajam korektoriui svarbu būdavo sugauti ne taip surinktą kokį žodį, kad jis neiškreiptų kokios nors prasmės! Viena sykį vietoj tiek ir tiek hektarų nupjautų pievų išėjo – tiek ir tiek hektarų nupjautų pietų... Susišaukęs į pasitarimą tuometinis redaktorius Genrikas Zimanas niršo ir reikalavo susitarti, kaip rašom: Bukareštas ar Budapeštas! Į redakciją jis ateidavo ir pavakariais, iš jo ar iš sekretorės kabineto šalia lango buvo nutiestas toks lynas, o ant jo pri-taisytoj dėžė žemyn į spaustuvę korektoriams atskrisdavo Zimano pataisytos būsimų straipsnių skiltys. Teko matyti toj dėžėj į korektūros kabiną atskraidintą G. Zimano „paredaguotą“ vieno ganėtinai tarybiško autoriaus recenziją apie kito autoriaus poezijos knygą. Toje skiltyje graakščiai parkeriu buvo privedžiota tokių elektros lemputės pavidalo pūslių, kuriuose buvo jau toks tekstas, koks redaktoriui turi būti. Girdėjau, kaip po to recenzijos autorius vaikščiojo susiėmęs galvą – skaitau ir netikiu, neatpažįstu savo teksto! Tuo sekėju išdirbau pusę metų, o po to pakliuvau į „Litmenį“, čia iš pradžių su Jonu Juškaičiu (jis toje korektorių kabinoje, kai atsirasdavo laisva valandėlė, karštai kalbėdavo apie poeziją; Jonas Juškaitis mane apsargdino futbolo žiūrėjimo liga – dažnai tiesiai iš spaustuvės maudavom į stadioną, į priešingą pusę einantį sutikdami Paulių Širvį, kuris skubėdavo į kokią nors vietelę kokio nors lašo ir į stadioną atlėkdavo prasidėjus antram kėliniui ir labai garsiai keikdamasis rėkdavo, komentuodamas kiekvieną nevykusį spyrį į kamuolį...), vėliau su Judita Vaičiūnaite buvome jau tikri korektoriai, saugojome, kad neprasprūstų kokia nereikalinga prasmė, bet sykį vis tiek prasprūdo: kažį kokiam bandymų poligone buvo numesta ne atominė bomba, o atominė bamba... Vėliau „pakilau“ ir jau gavau darbo literatūros skyriuje, Judita išėjo dirbti kitur, atėjo kuklus ir išmintingai pro akinukus žvelgiantis Jonas Strielkūnas, o mes literatūros skyriuje plušėjome dviese su Eugenijum Matuzevičium, kurį padažniai terorizuodavo toksai buvusiosios Šešioliktosios lietuviškos divizijos politrukas (gal Sipavičius?), gerokai pakrikusiais nervais, bet stebėtinai išsaugojęs jo buvsiam darbui taip reikalingą atmintį. Net šaltą rudenį dažnai jis užeidavo basas, pakeliui į redakciją užsukdavo ir pas Rašytojų sąjungos pirmininką Eduardą Mieželaitį, kurį garsiai vadindavo Edziuku. Praveręs kambario duris jis spigindavo akis į Eugenijų Matuzevičių, o tas, slapčia užmatęs, kas atėjo, nuduodavo mirtinai įsigilinusį į redagavimą ir nieko nematantį. „Jūs manot, kad čia rimtai ir laisvai dirbat? – imdavo putoti atėjusysis svečias. – Satelitai jūs, satelitai!“. Pagaliau Matuzevičius kilstelėdavo smakrą: “ Na, ko? Buvot užvakar!..“ Ir atvykęs tada paleisdavo į darbą savo žinias: „Eugenijau, aš žinau, tu vokiečių metais... išsispausdinai...“ Iškaitęs Matuzevičius iš plataus švarko kišenės traukdavo piniginę ir prisikišęs ją prie akinų ieškodavo rublio. Atėjusysis vikriai išmukdavo pro duris į kambarį, pagriebdavo lobį ir atbulas traukdavosi, daug kartų sakydamas ačiū... Traukdamasis, rodos, tik dabar jis užmatydavo ir mane: „Apučiuk, žinau, tu mokeisi Viduklėj, tavo direktorius buvo Pilėnas, o literatūros mokytoja Kigaitė-Pilėnienė“... Šitas žinias jis yra taip patvirtinęs gal tris kartus! Šit ko galėtų pasimokyti dabartiniai politrukai – įsidėmėti bent

Juozas Aputis.

Arnoldo Baryso nuotr.

jau šitiek: kas kada su kuo bendravo ir iš ko paėmė kyšį...

Tie metai rašytojų savaitraštyje daug kuo ypatingi. Gal labiausiai todėl, kad dėl uždaro gyvenimo kaime ir dėl vargingo studijų meto menkai buvau pažinęs tuometinę inteligentų, kūrybos žmonių aplinką. Čia turėjau progos ją geriau pažinti ir permąnyti. Čia sukiodavosi daug išmintingų žmonių.

Dar pačiais sovietijos „klestėjimo“ laikais redakcijos vadovybė pasiuntė mane pas vieną patikimą partietį, kad tas laikraštyje atsilieptų į kažin kokio partijos plenumo nutarimą. Tas partietis atidžiai manęs išklaušė ir linksmas pažadėjo: „Gera, ką nors papliurpsiu“...

Akis prasitrinti man gerokai padėjo poetas Jonas Juškaitis.

Pusantrų metų dirbau Aklųjų draugijos žurnale „Mūsų žodis“. Studijų laikais gerai pažinau neregintį kursioką, dabar jau rašytoją, Adolfą Venc-

kevičių, o aklųjų žurnale – neblogai susipažinau su talentingu poetu Antanu Jonynu, kurio talentą žiauriai buvo sudarkiusi sovietijos ideologija.

Stebino ir tebestebina aklojo žmogaus imlumas, pastabumas, atminties šviesa ir nežinia pagal ką ir iš ko gebėjimas spręsti, ar žmogus, su kuriuo jis kalba, yra gražus!

„Giriose“ išdirbau ilgai, dėl idėjinių konfliktų su „Literatūros ir meno“ redaktoriumi V. Radaičiu pasitraukiau, kaip juokais su bičiuliais kalbėdavom, į miškus... Į „Mūsų gamtą“ pasitraukęs ilgai ten išdirbo ir Sigitas Geda. Tarp miškininkų sutikau įdomių, sąžiningų žmonių, atėjusių į miškų darbus dar iš anos Lietuvos. Mačiau, kaip sužibėdavo akys „Girių“ vyriausiajam redaktoriui Andriui Gudelevičiui, kai įsikalbėdavom apie anosios Lietuvos miškininkus ir jų žurnalą „Mūsų girios“! Tai budrumas buvo tos sovietijos: kad nė kvapelio nebūtų „nacionalizmo“, „Mūsų girias“ reikėjo perkrikštyti tiktai į „Girias“... Gražu, dėl ambicingo savo principingumo kai kurių miškininkų, o ypač aukštesnės valdžios nemėgtą, prisimenu ir tuometinį Miškų ministrą Algirdą Matulionį. Sykį jo namuose Jovaro gatvėje pasitaikė pasėdėti mums, keliems raštininkams. Ministras rodė savo jaunystės dienų nuotraukas, sakydamas, jog nematė gražesnės uniformos už tą, kurią vilkėjo, kai baigė Alytaus Aukštesniąją miškininkystės mo-

kyklą. Kai po kelių stikliukų tarp mūsų ir vieno redakcijos darbuotojo buvo bekylas vos ne politinis ginčas, ministras saliamoniškai pareiškė: jam vienodai nemalonios – ar būtų raudonos, ar juodos davatkos...

Visur būta gražių žmonių. Beje, „Girios“ kalto, kad atsидūriau Zervynose – padėjo pažintis su miškininkais. Kai Zervynose pradėjau kurtis, girininkijos kieme buvau sukrovęs neseniai išpjautas lentas, leidimą nusipirkti vadinamojo stačio miško davė tas pats Algirdas Matulionis. Po kurio laiko, tai buvo 1973 metais, paskambinu girininkui Sigitui Daukšiui, kaip įprasta, paklausiu, kaip gyvenimas, o man rūpi tos lentos, bet jis klausia, ar aš rytoj pat negalįs atvažiuoti. Kas nors dėl lentų? – klausiu. Dėl tavy, – girdžiu ragelyje. Atvažiuoju, girininkas pasitinka lauke ir klausia: ką tu tame Vilniuje darai? Nieko, – patraukiu pečiais. Ir jis papasakoja, kad į

Nukelta į 3 psl.

Juozo Apučio knygos

Atkelta iš 2 psl.

girininkiją buvo atvažiąvę saugumiečiai ir smulkiai teiravosi apie mane, įsisodinę į mašiną persivežė girininką per kaimą, nužiūrėjo mano persikreipusią pirkia, klausinėjo, kas pas mane atvažiuoja, iš kur aš gavęs medienos, ar mėgstu išgerti, liepė girininkui nepraleisti progos pabūti su manim, kai atvažiuos kokie draugai ar pažįstami. Ir po to Sigitas Daukšys ne vieną ir ne du kartus papasakodavo, kad saugumiečiai vis neatlyžta. Ko jie norėjo ir ką jie manė, ir šiandien man nėra aišku.

Kaži kam kažį kur esu sakęs, kad visai kitaip pasirodė ir nemaža dalis kitokių tų miško žmonių, kalbančių tikrai apie kietmetrius ir baliukus pirtelėse, kurių buvo prišaikiotos visos Lietuvos paežerės ir visi paupiai.

Beje: ir šiandien nei idealistų, nei romantikų labai daug neužtiksi, ne vieną paperka vertelgų „dolčiai“.

Debiutavote septynių apsakymų rinkiniu. Tada, prieš keturis dešimtmečius, Mykolas Sluckis pavadino Jus žadančiu novelistu. Gerų žodžių Jūsų kūrybai negailėjo ir kiti kolegos bei kritikai. O ar buvo kitokio pobūdžio vertinimų? Kas Jums kritika?

Kad Jūs taip viską ir atsimenat! Beje, žadančiu ir jaunučiu buvau vadinamas ganėtinai ilgai. Tada žodis „žadantis“ buvo lyg koks terminas. Kadaiš į Lietuvą užklydo Simona de Bovuar su Žanu Poliu Sartru, buvo susitikimas Rašytojų sąjungoje. Tame susitikime teko dalyvauti ir man, tuometinis Rašytojų sąjungos pirmininkas Eduardas Mieželaitis įžymiajai prancūzų porai ir mane pristatė šituo žodžiu, tik rusišku, kadangi svečius iš Maskvos lydėjo kaži kokia konsultantė ar dar kas. Taigi – Mieželaitis tada rusiškai pasakė: *iščiuščij prozaik...* Toji konsultantė išvertė. Išvertė akis ir Sartras, rašydamas kelis žodžius prie savo apsakymo, išspausdinto rusiškai išleistoje prancūzų rašytojų knygoje, kurią išdrįsau jam pakišti... Tada dar buvo miela ir kiek pavydu girdėti su įžymiaisiais svečiais prancūziškai – su pasvalietišku akcentu! – pro nosį kalbantis Joną Mikelinską. Beje, prie to paties: prieš savaitę „Litmenyje“ buvo išėjusi žinutė: į Lietuvą atvyksta žinomas prancūzų filosofas ir dramaturgas Žanas Polis Sartras su savo draugu Simonu de Bovuaru! Informacijos šaltinis, matyt, buvo rusiškas, kur žodis *drug* gali reikšti ir gyvenimo draugė... Pasitaikė ir toks kuriozas: vienas kino ir teatro kritikas žinutėje apie kaži kokį kino kritikų suėjimą pavadino juos kinologais...

Mykolas Sluckis jau pačioje mano, raštininko, karjeros pradžioje buvo pripažintas ir išgarsėjęs rašytojas, gal jau ir klasikas, kurio ne tik raštus skaitėme, ir su juo pačiu miela būdavo pakalbėti ir ką nors sužinoti iš platesnio pasaulio, nes jis nemažai keliaudavo ir prisigaudydavo visokių žinių. Šiandien Mykolas Sluckis po netrumpo pertraukos vėl įdomiai pasirodo su savo raštais, gražiai įrodydamas, kaip tikras menininkas žmogiškai geba pakelti laikų pamokas.

Buvo ir piktesnių vertinimų – jei ne spaudoj, tai traukiny, gatvėj ar prie butelio, kurį kilnodavo nepalankiai nusiteikę žmonės, buvo rimtai pykstančių, kad vadinamieji jaunieji neina tais keliais, kuriuos nurodo pažangiausias tarybinės visuomenės būrys

– partija. Ir šiandien ima juokas, kai prisimenu, kaip vienas Kino studijos darbuotojas, svarstant Šaltenio, Jacinevičiaus ir mano scenarijus, apie maniškį pasakė šitaip: „O Apučio scenarijus man aktyviai nepatiko“. Ir pritaikyk tu man šitokioj vietoj tą budintį sovietijos ideologijos žodį! Dar vienas – jau nuo seno vadinamas klasiku beletristas – „Vagos“ leidyklos redaktoriui liepė išmesti iš mano autobiografinių užuominų, kad mano mama nuliūdusi sutiko keturiasdešimtais užėjusią sovietijos armiją, mat ši klausimą jau seniai išsprendusi istorija.

Pasirodė, kad istorija dar nebuvo išsprendusi. Dar ir dabar daug ko ji nėra išsprendusi. Ir nežinia, kada išspręs!

Sunkiausia buvo po pirmos publikacijos „Pergalėje“. Tas atsitiko vos tik baigus studijas. Jau buvau pasidžiaugęs krūve pinigų, iš kurių išėjo nusipirkti sofą, porą kėdžių, apvalų stalą, beržinę sekciją ir radiją „Sakta“... Gal ir dar kam nors nulykinau, tik ne stikliukui, nes tada beveik negerdavau. Tačiau tą novelę tada smarkiai tame pačiame LM, kuriame dirbau, sumaitojo Vytautas Radaitis, taip smarkiai, kad tarpais pasijusdavau lyg koks vejamas ciūcis. Gerai, kad „Pergalė“ jau buvo spėjusi išmokėti honorarą!..

Kas man yra kritika? Draugė, kurią miela susitikti, artimas draugas, kuris liepia nusiprausti, nedraugas, kurio kurios nors vietos neima joks vanduo ir joks muilas.

Vytauto Petkevičiaus knygoje „Durnių laivas“ gan nepagarbiai užsiminta ir apie Jus. Kiek ten tiesos?

Tos knygos ištisai neskaičiau, bet meluočiau, jei sakyčiau, kad bent apytikriai nežinau, kas ten parašyta apie mane ir apie kitus rašytojus, apie praėjusį laiką. Sužinojau RS valdybos posėdyje, svarsčiusiame etikos komisijos išvadas apie šios knygos etiką ir moralę. Be to, daug citatų buvo spaudoje, radijuje ir televizijoje.

O svarbiausia tiesa čia bus tai, kad tikrai Lietuvoje yra toks Petkevičius ir toks nešvarus jo papirusas... Nesuprantama: kaip galėtų tikras rašytojas nemėgti, tiesiog nekęsti – bemaž visko, tarp ko ir šalia ko jis pats buvo? Kas lemia tokį aklą išsididininimą?

Kokios žmogiškosios savybės Jums patraukliausios?

Tokios, kurių neturiu pats. Tai visiškai kapitalistinis, rinkos požiūris... Rimčiau: turbūt ne man vienam, visiems patrauklūs tie, kurie nedejuodami, kur reikia ir nereikia nieiškodami kaltų, gyvenimo našta užsikrauna sau. Meluočiau, jeigu užsiginciau niekada tokių žmonių gerumu nepasirėmęs. Dėl to ne sykį yra arti prisėlinusi savigrauža.

Kas Jūsų draugai, bičiuliai?

Jų nėra labai daug. Metai vis atima, o prideda

Renata Šerelytė ir Juozas Aputis, Turinas, Italija. Turino knygų mugė, 2007 m.

mažai. Gražiausios knygos tos, kurios skaitytos vaikystėj ir jaunystėj. Taip ir su draugais. Jaukiai ir nuoširdžiai pasibendrauju daug su kuo – kai atvažiuoju į Vilnių, kai ištrūkęs iš sostinės vienas kitas apsilanko Zervynose. Žmonių – ir rašytojų, ir dailininkų, ir muzikų – su kuriais protrūkiais pasibendraujame, persimetame žodžiu – galėčiau išvardyti daug. Dažniau susitinkame su Vytautu Narbutu, Henriku Čigriejum, Juozu Šikšneliu, telefonu pabendraujame su Romualdu Granausku, Jonu Jackevičium. Labai gražiai ir jau toli nudryksta keliai su Sigitu Geda ir Leonardu Gutausku. Alberto Zalatoriaus, Juditos Vaičiūnaitės nebėr. Vis paskaitau jos prisiminimų etudus. Nors apie savo vaikystę su Judita esame kalbėję gal tik vieną kartą, bet visą laiką jaučiau, jog tai, kad ji maža būdama neteko tėvo, o aš jaunystėje abiejų tėvų, tyliai mus siejo. Džiaugdavausi iš Juditos gavęs jos knygas su keliais šiltais žodžiais. Pagaliau visada buvo gera žinoti, kad yra didelio talento žmogus, visų neturtų akivaizdoje ir ideologijų skersvėjuose kiekvieną suprantantį šildantis savo išdidžia laikysena. 1978 metais ir Vaičiūnaitės poezijos, ir mano novelių knyga buvo pristatytos tuometinei Respublikinei premijai. Komitetas premiją paskyrė man, o Juditai ne. Kai kurių komiteto narių nuomone, Juditos Vaičiūnaitės poezija esanti saloninė ir tarybinei visuomenei netinkanti. Toks požiūris reiškė tos pačios kartos žmonių skaldymą: tas tinka, o tas ne. Pamenu, Judita Vaičiūnaitė tuo laiku atostogavo Palangoje, aš jai nusiunčiau pasipiktinimo pilną laišką, sugrįžusi ji sakė jį gavusi atplėštą.

Nukelta į 8 psl.

Etnografinis Zervynų kaimas.

Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotraukos

Tradicinė, bet naujai besiangažuojanti Vilniaus knygų mugė (3)

Pabaiga. Pradžia 2026 m. kovo 7 d. „Kultūroje“

Astrida Petraitytė

Šiandienos lietuvių kūrėjai

Žinoma, domina šiandien knygas leidžiantieji tautiečiai – ir bangos aukštyn išmesti, ir nuošaliau likę. Bet ir pirmuoju atveju rūpi ne popso žvaigždutės. Renginių gausoje stabtelėjau keliuose susitikimuose su rašytojais.

Daina Opolskaitė, kalbinama Jolantos Kryževičienės, pristatė novelių knygą „Plyšys danguje“. Žurnaliste savo įžangėlėje prisipažino, kad šis renginys – vienas mugėje jos laukiamiausių, nes autorė – novelės meistrė, ir ši knyga buvo įtraukta į ilgąjį Metų knygų sąrašą. Opolskaitė, debiutavusi 2000-aisiais, antrą novelių rinkinį „Dienų piramidės“ išleido tik 2019. Bet tai nebuvo visiška tylos pauzė – išėjo bent kelios knygos paaugliams.

Vilkaviškyje gyvenanti Opolskaitė tarsi savaime nuošaly nuo didmiesčio šurmulių; ji pasisakė dar labiau atsitraukusi į nuošalę – išėjusi iš mokyklos, kur darbavosi daugelį metų. Bet nėra nepastebėta, neįvertinta – Kryževičienė priminė, kad rašytoja yra pelniusi Antano Vaičiulaičio premiją (už 2017 m. žurnale „Metai“ publikuotą novelę „Grotos“), o knyga „Dienų piramidės“ (2019) įvertinta Europos sąjungos literatūros premija; sulaukta ir kitų apdovanojimų.

Beje, Kryževičienė pasinaudojo proga skeptiškai įvertinti Rašytojų kampo (taip įvardinta ši erdvė) dekoracijas, sakydama, jog Opolskaitės kūryba – apie nenugrimuotus gyvenimus, be *tokio* glamūro. (Ne viename šio kampo renginyje man akį rėžė nežinia kieno sumanyti šie *electric* spalvų žiedai, toks pigus „rytietišumas“.) Opolskaitės knygos personažai, suaugusieji ir vaikai, pasak Kryževičienės – daugiausia vieniši, traumuoti patirties, kupini ilgesio. Autorė atsišaukė: literatūra gimstanti iš skausmingų dalykų, ne ramybės, ir joje turi būti įtampas, paslapties, dramatinio.

Užklausta, ar neketinanti rašyti romano, Opolskaitė prisiminė Renatą Šerelytę sakius: kiekviena jos novelė – tarsi romanas; prisipažino: keletą kartų mėginusi, bet gebėjusi apmestą fragmentą tik novele paversti. O šiame trumposios prozos žanre stengiasi suveržti visus galus, tekstą nušlifuoti. Rašytoja nepažadėjo naują knygą greit pasirodysiant – galbūt reikis dešimt metų laukti...

Opolskaitė šioje erdvinėje tuoj keitė Vitalijos Maksvytės pagerbimas – jai už eilėraščių rinkinį „Ne kraujo, ne pieno“ paskirta Jurgos Ivanauskaitės premija. Be poetės, renginyje dalyvavo leidyklos „Tyto alba“ vadovė Lolita Varanavičienė, Jurgos Ivanauskaitės sesuo Radvilė Racėnaitė, premijos skyrimo komisijos narė (pavadavusi pirmininką Mindaugą Nastaravičių) Akvilina Cicėnaitė ir literatūrologė Dalia Satkauskytė.

Jurgos Ivanauskaitės premijos laureatė Vitalija Maksvytė (trečia iš kairės). Sėdi (iš k.): Akvilina Cicėnaitė, Lolita Varanavičienė, Vitalija Maksvytė, Radvilė Racėnaitė ir Dalia Satkauskytė.

Leidyklos, kartu su Jurgos Ivanauskaitės šeima įsteigusios ir mecenuojančios premiją, vadovė Varanavičienė apgailestavo, kad prieš porą metų išėjo Jurgos mama, dailėtyrininkė Ingrida Korsakaitė, daugelį metų dalyvaudavusi apdovanojimo ceremonijoje. Ji priminė: Jurgos Ivanauskaitės premija skiriama ne vyresniam/-ei kaip 45 metų rašytojui/-ai (tokio amžiaus sulaukė Jurga Ivanauskaitė: 1961 11 14, Vilnius – 2007 02 17, Vilnius), kurio/s per pastaruosius dvejus metus išleista knyga atitinka premijos *motto*: „Už laisvą, atvirą ir drąsą kūrybinę raišką“. Ji išvardijo visus/-as premijos laureatus/-es, pradėdant pirmąją 2009 m. Kristina Sabaliauskaite, toliau – Renata Šerelytė, Rimvydas Stankevičius, kiti, užbaigiant Akvilina Cicėnaitė, Greta Ambrašaite ir 2025-ųjų Ieva Dumbryte.

Cicėnaitė pagrindė komisijos sprendimą: savita Maksvytės poezijos kalba, liudijanti žodžio galią keisti ir poetą, ir pasaulį; išreiškiama autentiška moteriškumo, motinystės patirtis, ataidi raganiškumo motyvas. Satkauskytė pratesė: nebijoma kalbėti apie tai, kas skauda – ir tuo Maksvytė artima Ivanauskaitei, nors tiesiogiai temų tapatumo nesama. Literatūrologė pažymėjo ir pasikeitusią kūrybinę aplinką (matyt, turėdama galvoje, kad dabar ir erotinės te-

mos nesukelia skandalų, kaip nutiko 1993 m., pasirodžius Ivanauskaitės romanui „Ragana ir lietus“).

Radvilė Racėnaitė – sakyta: buvusi dar vaikas Jurgai pasiekus kūrybos apogėjų, pasukusi ne meninės, bet mokslinės kūrybos keliu – prieš tradiciškai įteikdama laureatei mažytį drambliuką iš Ivanauskaitės rytietiškos kelionės sukauptos kolekcijos (vis dar neišsenkančios) atkreipė dėmesį: tai ne dramblys, o dramblė, kurios išsčiose nauja gyvybė – taigi itin prasminga „kūrybinio nštumo“ simboli-

ka. Maksvytė prisipažino, kad Jurgą Ivanauskaitę žinojusi studijų laikais kaip ryškia asmenybę, rašytoją, dailininkę, kovotoją už Tibeto laisvę. Ji nesutikusi su bendramokslių skeptišku vertinimu: Ivanauskaitės kūrybą – tai popas.... Ir neteisinga populiariją literatūrai palikti už dėmesio ribų, tad džiaugiasi, kad šios premijos teikimas leidžia Jurgai Ivanauskaitei išlikti gyvai...

Varanavičienė užbaigė: jei ne dėmesys populiariai literatūrai, šios mugės nebūtų. (O taip, apeidavau ilgąsias ištroškusių autografo eiles prie populiariųjų autorių. Bet – Ivanauskaitės debiutinė no-

Nukelta į 5 psl.

Žydronė Kolevinskienė (kairėje) kalbina Renatą Šerelytę

Daina Opolskaitė (kairėje) atsako į Jolantos Kryževičienės klausimus.

Birutės Pūkelevičiūtės knygų pristatymas. Iš k.: Žydronė Kolevinskienė, arkivysk. Gintaras Grušas, Virginija Paplauskienė, Lina Buividavičiūtė

Atkelta iš 4 psl.

velių knyga „Pakalnučių metai“, pasirodžiusi 1985-aisiais, buvo lyg gaivaus oro gurkšnis.)

Eilėraščių knygą „Seismografas“ mugėje pristatė Marius Burokas. Jį kalbinusi menotyrininkė Laima Kreivytė pastebėjo paradoksą: ką tik Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas šį rinkinį paskelbė *Kūrybiškiausia metų knyga* (tradiciškai instituto komisija sudaro dvylikos pretendentų sąrašą, Knygų mugės metu skelbia laureatą), o į *Metų knygos* rinkimus ji nepateko... (Akciją *Metų knyga* organizuoja Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, LR kultūros ministerija ir LR švietimo, mokslo ir sporto ministerija kartu su partnere – Lietuvos leidėjų asociacija. Ekspertų komisijos yra paskelbusios po penkis įvairių žanrų nominantus, laimėtojus balsuodami internete rinks skaitytojai.) Bet tuoj Kreivytė pažymėjo: literatūra – ne sportas, kur galima išmatuoti milimetrais, sekundėmis...

Burokas dešifravo knygos įvardijimą: poetas registruoja pasaulio, visuomenės „seisminius virpėjimus“. Jis negalys likti abejingas ir „drebejimams“ Ukrainoje...

Kreivytės užklaustas apie Vilniaus atspindžius knygoje, poetas prisipažino gyvenęs tik „neprestiziiniuose“ rajonuose – štai dabar su šeima įsikūrę Naujininkuose. Nors prastai miesto topografijoje orientuojasi, skirtingai nuo Jurgos (poetės Jasponytės), bet konkrečią vietą „išgirstas“ – gatvė tarsi sakiny su savo skyryba...

Renata Šerelytė neseniai išleistą romaną „Silūras“ aptarė kartu su literatūrologe Žydrone Kolevinskiene. Ši pirmiausia pažymėjo įvairius rašyto-

jos žanrus ir veiklas – rašanti ir prozą, ir poeziją, literatūros kritiką, publicistiką, esanti kultūros savaitraščio redaktorė... Šerelytė pelniusi ne vieną literatūrinę premiją. Literatūrologė, klausdama autorę, kokia pavadinimo reikšmė, kartu klausytojams paaikškino: silūras – reali geologinė epocha. Pasak Šerelytės, silūras knygoje – seklaus pasaulio simbolis, aliuzija į mūsų socialinius „burbulus“, kur šilta ir malonu... O verta iš to burbulo išlipti ir apsidairyti plačiau, nors taps nejauku; turime suvokti, kad pasaulis nėra ir nebus toks, kokio mes pageidautume. Ji pati norėtų būti nuošaliųjų, atskirtųjų pusėje.

Literatūrologė pažymėjo „Silūro“ vaizdingą kalbą bei žanro neapibrėžtumą – tai romanas, bet – ar fantastinis, utopinis, distopinis?.. Neįprasti veikėjai, neįprastos erdvės – galima įsivaizduoti kaip kino filmą... Autorė prisipažino vis norinti parašyti ką „gražaus“, bet „gražumai“ ne jos tema. Ir mėgstanti tokius režisierius kaip David Lynch, ypač jo „Tvin Pyksą“.

Šerelytė paskaitė fragmentą iš romano – galima sakyti, siurrealistinį vaizdelį, o kalbą užbaigė pasvarstymais apie biblinę „perkeisto kūno“ [po mirties] reikšmę. Transcendencijos matmuo, regis, jai svarbus.

Išėivijos balsai

Buvo proga *pasitikti sugrįžtančią* Birutę Pūkelevičiūtę – mugėje pristatyti jos naujai išleisti eilėraščių rinkiniai „Metūgės“ ir „Atradimo ruduo“. Savo įžvalgomis dalijosi literatūrologės Žydronė Kolevinskienė, Virginija Paplauskienė ir Lina Buividavičiūtė, asmeniniais prisiminimais – rašytojos krikštasūnis arkivyskupas Gintaras Grušas. Renginį vedusi Kolevinskienė pažymėjo: šiais leidiniais Pūkelevičiūtė tarsi atgimsta, pradeda naują gyvenimą.

Trumpai priminti Pūkelevičiūtės (1923 08 12, Kaunas – 2007 09 21, Vilnius) biografijos faktai. Galime pasitelkti enciklopediją: „1941–44 Vytauto Didžiojo universitete studijavo germanistiką ir žurnalistiką. Nuo 1941 vaidino Kauno jaunimo teatre. 1944 pasitraukė į Vakarus, vaidino Augsburgio lietuvių dramos teatre Vokietijoje. Nuo 1948 gyveno Kanadoje, 1965 persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas. 1998 grįžo į Lietuvą“ (www.vle.lt).

Paplauskienei perskaičius Violetos Kelertienės laiškėlį: visiems atsisakinėjant, jos tėvas Petras Jaunius (Januševičius) išdrįsęs savo mažoje leidyklėlėje išleisti „Metūgės“, nevalingai teko išstrūkti iš čia ir dabar; atsidurti bendrystėje su solidaus amžiaus sugrįžėliu iš užjūrių p. Petru Jauniumi (kurio pavardė savaime nieko nesakė, bet išpūdį darė – literatūrologės Kelertienės tėvas!); nemažai valandų leidžiant jaukiame Aguonų gatvės butuke, patirta ir nuostaba: jis Kanadoje įkūręs leidyklėlę „Baltija“, pirmoji leista knyga buvusi „Metūgės“! (Skaudi buvo žinia: kai paskambinęs Lietuvon sugrįžusiai, Vilniuje įsikūrusiai Pūkelevičiūtei, išgirstas prislėgto, nusivylusio žmogaus balsas...)

Buvo aptartos nepalankios reakcijos, 1952 m. Toronte pasirodžius „Metūgėms“ – štai ir Kazys Bradūnas skepsį išreiškė. Toks šaltas literatūrinio debiuto sutikimas turėjo skaudžiai atsiliepti. O „Metūgėse“ atvirai išreiškiamas moteriškumas, kūniškumas, erotiškumas. Poetė, regis, nesiekė kokių nors feministinių deklaracijų, sakiusi: esu ne feministė, esu femina... Bet kitą poezijos knygą – „Atradimo ruduo“ ji išleido tik kone po 40 metų, 1990-aisiais. Tiesa, į šį rinkinį įėjusią „Raudą“, tarsi poetinę pjusę, kurioje skamba skaudžios pokario Lietuvoje temos, taip pat ir išdavystės, ji publikavo kur kas anksčiau žurnale „Aidai“. O per laikotarpį tarp dviejų poezijos knygų ji išleido keletą romanų – „Aštuoni lapai“ ir kt.

Mariaus Buroko „Seismografo“ pristatymas. Iš k.: Marius Burokas, Laima Kreivytė

Arkivysk. Grušas priminė, kad Pūkelevičiūtė yra išleidusi nemažai knygų vaikams – jis pats su jomis augęs. (O jo asmenyje regime dar vieną *išėivijos vaiko* likimą: gimęs 1961 m. Washington, nuo jaunumės išitraukė į katalikišką ir tautinę veiklą; ne iškart pasuko kunigystės keliu – studijavo Californijos universitete matematiką ir informatiką, toje srityje darbavosi, Popiežiškajame Šv. Tomo Akviniečio universitete Romoje iš pradžių įgijo teologijos bakalaurą, vėliau ir daktaro laipsnį; 1994 m. birželio 25 d. Vilniaus arkikatedroje arkivysk. A. J. Bačkio įšventintas kunigu. Dabar, regis, jau neįplėšiamai įaugęs į savo tėvų žemę Lietuvą.)

Visų pažymėta, kad Pūkelevičiūtei svarbiausia veiklos sritis buvęs teatras – ir vaidinusi, ir režisavusi (štai enciklopedija primena: „1962 Čikagoje pastatė savo eiliuotą komediją brolių Grimų pasakų motyvais *Aukso žąsis*. Pagal šią komediją parašė scenarijų, režisavo pirmąjį išėivijoje lietuvių garšinį filmą *Aukso žąsis* (1965). Čikagos lietuvių operoje režisavo G. Verdi operą *Traviata* (1966)“ (www.vle.lt).

Nukelta į 8 psl.

Jono Zdanio knyga aptaria Mantas Tamošaitis (k.) ir Rimas Užgiris

Istorikės akiratyje – namai ir jų reikšmė Lietuvoje prieš Antrąją pasaulinį karą

Algis Vaškevičius

Ingrida Jakubavičienė – istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, dirbanti Istorinėje Lietuvos Respublikos prezidentūroje Kaune. Ji yra vadinama Smetonų šeimos biografe, išleidusi knygas apie seseris Sofiją Smetonienę ir Jadvygą Tūbelienę „Dviese. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė“, „Portretas. Juozas ir Jadvyga Tūbeliai“ – biografinę studiją apie ilgametį Lietuvos Ministrą Pirmininką Juozą Tūbelį ir jo žmoną Jadvygą Tūbelienę, taip pat „Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos“ apie prezidento A. Smetonos ir jo žmonos Sofijos gyvenimą. Pernai pasirodė jos knyga „Antanas Smetona: nelengvi pasirinkimai“, o visiškai neseniai dienos šviesą išvydo ir Vilniaus knygų mugėje pristatyta kiek kitokia solidi 550 puslapių jos knyga „Namai. Miestas, žmonės ir kasdienybė tarpukario Lietuvoje“. Kodėl autorė nuo biografinio žanro atsigręžė į tokią temą ir kokių atradimų ji padarė, šią knygą rašydama? Apie tai ir dar daugiau – šiame interviu.

– Kas jus įkvėpė parašyti šią knygą, kodėl nuo iki šiol aprašomų istorinių asmenybių atsigręžėte į namus?

– Iš tiesų parengtose septyniuose biografinėse knygose apie prezidentą Antaną Smetoną, Juozą Tūbelį ir jų žmonas Sofiją Smetonienę ir Jadvygą Tūbelienę nemažai teko prisiliesti prie jų gyvenimo sąlygų, prie buitės, rašiau apie jų namus, moterų vaidmenį namuose. Be to, su įvairiais Laikinosios sostinės gyventojų kasdienybės aspektais susipažinau beveik penkiolika metų rengdama parodas Istorinėje Prezidentūroje Kaune.

Vakarų Europos šalyse istorikai kasdienybės tematika yra publikavę daug ir įvairių tyrimų, kuriais teko remtis rašant apie lietuvių visuomenės modernėjimą XX a. 3–4 dešimtmečiuose, bet Lietuvoje ši naujoji mano knyga yra, galima sakyti, debiutas. Šioje knygoje istoriko žvilgsniu nagrinėju nepriklausomos Lietuvos kasdienybę, bet ne kokia nors siaura tema, o imant plačiai apie miesto augimą, gyvenimo sąlygas ir kainas, įvairių butų ir namų projektavimo, statybos ir įrengimo sąlygas, galiausiai, apie amžininkų atsiminimus, apie jausmą būti namų šeimininku ir daugelį kitų temų.

– Kaip kilo knygos idėja, kiek laiko rinkote jai medžiagą ir kas suformavo bei lėmė knygos struktūrą?

– Temą šiai knygai, galima sakyti, atradau perskaičiusi lietuvių kalba išleistą lenkų autorės Joanos Kuciel-Frydryszak knygą „Tarnaitės visa kam“. Man kilo daug klausimų, pavyzdžiui, ar ir lietuvių

Istorikės Ingridos Jakubavičienės dėmesį atkreipė iki šiol plačiau nenagrinėta prieškario namų Kaune tema.

Gabrieliaus Laurinaičio nuotr.

šeimos samdė tarnaites? Ar ir Kaune jų buvo tiek daug, kiek Krokuvoje? Kokius darbus namų šeimininkams padėjo atlikti samdomos pagalbininkės? Iki šiol tarnaičių tema ir apskritai buitis nebuvo sulaukusi istorikų dėmesio, tuo tarpu pasakodama apie Smetonų ir Tūbelių šeimas rašiau, kad jų šeimose taip pat buvo ne viena pagalbininkė.

Susidomėjusi šio laikotarpio buitės realijomis, ėmiau ieškoti literatūros, skaityti amžininkų atsiminimus, bet paaiškėjo, kad medžiagos šia tema yra labai nedaug, ją teko rinkti po trupinėli. Susidomėjau ir tarnaitės vienijusios Šv. Žitos draugijos veikla. Vis tik nusprendžiau neapsiriboti tik tarnaitėmis namuose, bet imtis daug platesnio konteksto: kaip atrodė Kaunas, 1919 m. sausį tapęs Laikinoja sostine, kaip miesto gyventojams teko išgyventi didelę butų krizę, kaip buvo prieita prie naujų modernių namų statybos?

Norėjau pakviesti skaitytojus į to laikmečio namus, pasižvalgyti ne tik po saloną ar valgomąjį, bet ir paprastai svečiams nerodamus kambarius: virtuvę, miegamąjį, tarnaitės kambarėlį ir panašiai. Knygą rašyti buvo labai įdomu, jos tema visiškai nevargino, priešingai, skaitomi kauniečių atsiminimai

suteikdavo daug inspiracijų ir teigiamų emocijų. Kadangi jau turėjau nemažą įdirbį šioje temoje, pasakojimas pagal pasirinktą turinio struktūrą „lipdėsi“ be ilgesnių pauzių, todėl ji gimė per gana trumpą laiką – nepilnus metus.

– Kokie buvo to laikotarpio tarp dviejų pasaulinių karų Kauno namai, kokius išskirtinius bruožus jie turėjo? Kokie jie išliko iki mūsų dienų?

– Tada Kaune buvo pastatyta apie 10,5 tūkstančių namų. Jų buvo įvairių: didelių ir labai prabangių, su išskirtinėmis interjero detalėmis, kaip, pavyzdžiui, inžinieriaus Jurgio Iljino ar verslininko Jono Vailokaičio namai, kurių gražūs interjerai yra pateikiami ir knygos iliustracijose. Tačiau buvo ir kuklesnių namų, kurių interjerus galime apžiūrėti ir šiandien veikiančiuose memorialiniuose muziejuose, pavyzdžiui, susipažinti su įžymaus skulptoriaus Juozo Zikaro namais, dailininko Antano Žmuidzinavičius namais ar meno istoriko Pauliaus Galaunės namais. Šie namai buvo suprojektuoti laikantis to meto rekomendacijų, juose greta modernių naujovių galima atrasti ir daug tradicinių detalių ir lietuvių liaudies meno elementų.

– Kokių atradimų jūs pati padarėte, rašydama šią knygą, kas jus nustebino?

– Daugiausia atradimų buvo susiję su namų pagalbininkais, jų darbo ir gyvenimo sąlygomis, santykiais su šeimininkais. Taip pat nustebino, kad tik nedidelis skaičius inteligentų paliko ar publikavo atsiminimus apie savo namus, gyvenimo rutiną, apie miesto parduotuves, restoranus, įvairių amatininkų dirbtuves, namuose tarnavusius žmones. Gaila, bet šie dalykai traktuojami kaip savaime suprantami, kaip labai asmeniškai, todėl nesvarbūs, neverti aprašymų.

Vis dėlto tie žmonės, kurie ėmėsi rašyti atsiminimus, darė tai nuoširdžiai, atmintyje atgaivino daug smulkių detalių, nevengė išreikšti savo sentimentus ar emocijas. Tokiu būdu jie man padėjo praturtinti knygą labai vaizdingais pasakojimais. Nustebino, kad ir tuo metu žmonės susidūrė su dideliais iššūkiais, bet juos nugalėjo, nes jautė labai stiprų poreikį įsigyti ar statyti namus.

– Kaip butų krizė atsiliepė to meto Prezidentūrai?

– Kadangi butų trūko visame Kaune, tai tikrai palietė ir Prezidentūros tarnautojų gyvenimo sąlygas. Geriausios sąlygos buvo skirtos tik Prezidento šeimai, kurios butui buvo skirti 4 ar 5 kambariai, be to, pastate nuo Kauno gubernatoriaus laikų buvo įvestas vanduo, buvo vonia ir tuo metu naujovė buvę *waterklozetai*.

Kiti Prezidento kanceliarijos, rūmų apsaugos darbuotojai ir įvairūs pagalbininkai gyveno nedideliose kambariuose, labai kukliomis sąlygomis. Vis dėlto laikui bėgant miesto gyventojai pasistatė naujų modernių namų, o Prezidentūros drėgnos ir sunkiai išildomos patalpos reikalavo modernizavimo ir remontų, todėl ketvirtajame dešimtmetyje Prezidentas negyveno pačiame geriausiame bute, jį lenkė visi turtingesni verslininkai.

– Kiek kainavo namų statyba tuo laikotarpiu, kaip rinktasi architektai, statybininkai?

– Turėti nuosavą būstą buvo laikoma svarbiu gyvenimo pasiekimu. Vien tik namo projektas buvo brangi investicija. Pavyzdžiui, gamtininkas prof. Tadas Ivanauskas už namų Obelynėje projektą inžinieriui Joffei sumokėjo 5 000 litų. Namo statyba vidutiniškai kainavo 65–75 tūkstančių litų. Juozo ir Jadvygos Tūbelių namų statyba kainavo 68 000 litų, rašytojo Vinco Mykolaičio-Putino namas pastatytas už 70 000 litų, Kazys Grinius namą statė sublokuotą kartu su prof. Vladu Lašu, abu jie mokėjo po 75 000 litų, t.y. bendrai tas namas kainavo 150 000 litų.

Žinoma, Kaune buvo ir dar gerokai brangesnių projektų, ypač dideli namai priklausė turtingiems verslininkams Jonui Vailokaičiui ir Romanui Polovinskui. Architektus pasirinkdavo pagal savo finansines galimybes: turintys daugiau išteklių rinkosi populiarius, gerais projektais garsėjančius architektus, tokius kaip Feliksas Vizbaras, Vytautas Landsbergis, Arnas Funkas ir kiti.

Nukelta į 8 psl.

Atkurtas Antano ir Marijos Žmuidzinavičių namų salono interjeras. Kaunas, 2025 m.

I. Jakubavičienės nuotr.

Rašytojas Jean-Baptiste Andrea

Knygos „Globoti Ją“ pristatymas. Centre – kritikas Vytautas Bikulčius.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Gonkūrų laureatas Jean-Baptiste Andrea ir jo knyga „Globoti Ją“ šiųmetėje Vilniaus knygų mugėje

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

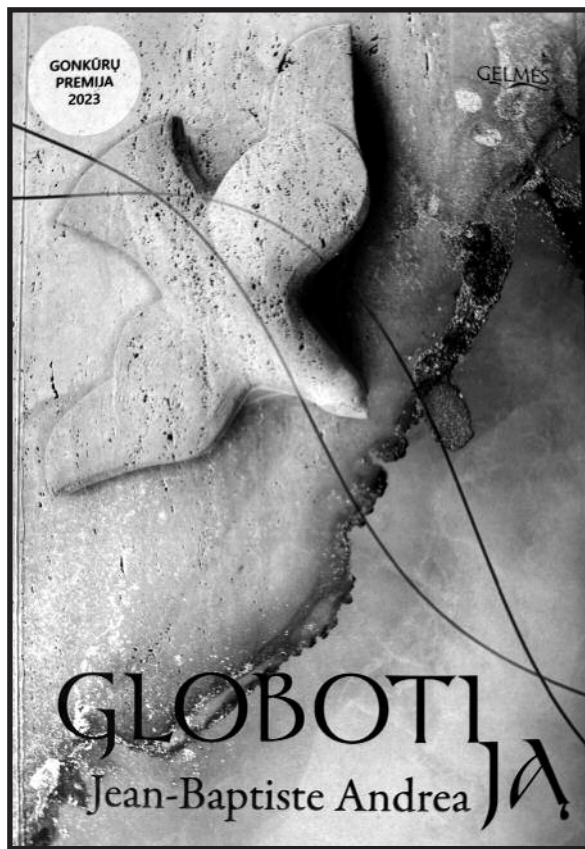
Knygą „Globoti Ją“ (2023 m. apdovanotą prestižiškiausia Prancūzijos literatūrine Gonkūrų premija (Prix Goncourt) lietuviškai 2025 m. išleido Gelmių leidykla, kuri ir pristatė ją skaitytojams šių metų Knygų mugėje. Renginyje dalyvavo vertėja Jonė Ramunytė, kritikas Vytautas Bikulčius ir šios knygos autorius.

Gonkūrų premija (*Prix Goncourt*) už geriausią prozos kūrinį teikiama rudenį kartu su kitomis penkiomis garbingiausiomis literatūros premijomis, kurios vadinamos didžiuoju penketu: *Renaudot*, *Femina*, *Médicis*, *Interallié*. Gonkūrų premija prestižiškiausia ir pati seniausia (teikiama nuo 1903 m.). Ją gauti nelengva: verda diskusijos, pilasi kritika, nes knyga turi patikti ir skaitytojams: pirma, dėl aprašomo žmogaus vidinio pasaulio, antra – pasakojamos istorijos. Premija – viso labo 10 eurų čekis. Vieni ją gavę įsirėmina, kiti nekreipia dėmesio, Jean-Baptiste Andrea prasitarė, kad pažįsta autorių, kuris savąjį Gonkūrų čekį įsirėmino (jis – irgi). Betgi gavus šią premiją, knygos tiražai pasiekia aukštumų: 300–400 tūkstančių... Jei kartu skaičiuojama ir *Académie française* premija, laimėtojai garantuojami dideli pardavimai.

„Globoti Ją“ romano siužetas. 1986 m. viename Italijos vienuolyne merdi skulptorius Mimo, kuris 40 metų ten gyveno kaip vienuolis (kad ir neišvenktas, bet laikomas saviškiu), jis ten gyveno, kad būtų arčiau savo šedevro „Pieta“ (t.y., jį apsaugotų), kurį Vatikanas (po daugybės žmonių liudijimų dėl žmonių audringų reakcijų (nors nei egzorcistas, nei kritikai neišrodė jokio kenksmingumo) paslėpė nuo žmonių akių.

Skulptoriaus prisiminimai mirties patale atkuria mums jo vaikystės kaimelio peizažą su visais kvapais, personažais, mistika: kapinėmis, miškais, legendomis. Ten kilmingoje šeimoje gyvena ypatinga mergaitė Viola (ne pagal amžių intelektualė, išvalgi, daugeliui atrodanti neprognozuojama, rafinuota, turinti savą pasaulio matymą), vargšo berniuko neužaugos Mimo nerealizuota meilė, dvasios dvynys, su kuria nuolat (nors ne dažnai) susitiks per gyvenimą ir kuri ir yra jo tikrasis noras tobulėti ir įkvėpimo šaltinis.

Nesentimentali asketiška meilės istorija. Pristatant knygą kalbėta, kad nerasime knygos, kurioje nėra meilės, nes ji yra sudedamoji žmogaus gy-

Jean-Baptiste Andrea. „Globoti Ją“. Iš prancūzų k. vertė Jonė Ramunytė. – Gelmės, 2025

venimo dalis. Kartais padarome blogus pasirinkimus, klaidų, juk už kiekvieno smurtautojo stovi nemeilė. Ir nė vienas gerbiamas politikas negali vadovauti šaliai nejausdamas meilės (knygoje pagauta nerami epochos dvasia su socialinėmis bei politinėmis permainomis, dviejų karų atgarsiais ir kylančio bei subluškusio fašizmo, žemės drebėjimo).

Patsai autorius nemano, kad tai meilės romanas (knyga Amerikos kritikų pavadinta bestselleriu). Jo knygos herojai Mimo ir Viola ambicingi (Mimo ne veltui pavadintas Mikelandželu, o Viola – iš garbingos Orsinių giminės, mergaitė, kuri intelektu pranoksta šeimos narius ir vyrus), jiedu kartu kartais jaučia vienas kitam ir neapykantą. Jiedu primena kitus rašytojo personažus paauglius iš jo pirmo romano „Mano karalienė“ (2017 m).

Kodėl herojus pasirinktas mažo ūgio? Nykštukas Mimo žavi, nes jam svarbu kažką įrodyti savo kūryba. Autorius mato išprotėjusį žmogų, kurio ne-

teisia. Galbūt tas išprotėjęs pakeis sergantį pasaulį? Meilė, kurios negalima realizuoti, stipresnė už istoriją, ir būtent ji keičia pasaulį. Rašytojas jaučia švelnumą savo personažams – *jie tokie autsaideriai, juos kritikuoja visuomenė*. Argi ne svarbu kalbėti apie visuomenės atstumtuosius?

Kodėl pasirinkta skulptūra, kuo ji panaši į rašymą? Autorius nei skulptūrai, nei tapybai neteikia didesnės reikšmės. Juk kūryba yra perėjimas į anapusinį pasaulį, į dieviškumą. Metafora susijusi su akmeniu. Ta materija buvo mįslė, kodėl sukelia tokius jausmus? Kodėl skulptūra paslepia?

Rašytojas Jean-Baptiste Andrea, būdamas devynerių, svajotojo tapti rašytoju, kovojo su mokykla, visuomene, kur nebuvo vietos menininkui (visuomenė šlovina tą, kuriam pasiseka). Andrea šeima nenorėjo, kad jis taptų rašytoju, sakė: „Tu mirsi skurde“, nors ir skatino jį skaityti (jo knygoje ir mergaitė Viola slapta neša į sutartą drevę Mimo knygas iš tėvo markizo bibliotekos).

Autoriaus mintys, atsakant į klausimus, kodėl parašė šią knygą. Rašė ne iš malonumo rašyti, o ieškojo kažko pilnesnio. Knygoje apie didelius dalykus kalbama lengvai, su humoru (mokslas ir magija žengia koja kojon), o patsai kūrinys išjudina intelektą.

Kritikai rašo, kad tai – „500 puslapių freska, kurioje susipynusi XX a. Italijos istorija, neišmylėta meilė ir aistra menui“. Knygos vertėją Jonę Ramunytę labiausiai papirko švelnus humoras, knyga be galo gražiai, spalvingai pateikta, ypač norisi aplankyti Florenciją (ten vėliau Mimo padarys staigmeną nusivesdamas Violą parodyti ją sužavėjusį vaikystės albumo kūrinį).

Kritikas Vytautas Bikulčius teigia, kad jaunystėje norėjęs perskaityti kažką panašaus, bet tokių knygų trūko Prancūzijos literatūroje. Šis romanas primena nuotykinį romaną ir filmą greita įvykių kaita, verčia juos sekti, kuo gi visa baigsis. Ir tai ne romanas eksperimentas, o klasikinė prancūzų romano tradicija. Todėl tiražai, matyt, augs. „*Istorija nėra pasyvi jėga, mes nebūtinai turime pasiduoti tiems įvykiams, kai viskas teka tarsi upė. Štai Mussolinis paima valdžią, nes karalius jo nesustabdo. Išgali fašistinis režimas. Kartais galima kovoti, nereikia pamiršti, kad viskas mūsų rankose. Prancūzijoje atmetama technokratinė politika, išlieka humanistinės vertybės – dora ir tikėjimas, kad viskas keisis į gera.*“

Nukelta į 8 psl.

Vilniaus knygų mugė

Atkelta iš 5 psl.

Grušas prisipažino, kai Pūkelevičiūtė, nusiteikusi grįžti Lietuvon, klausė jo, jau čia išikūrusio, patarimo, jis sakęs: neparduok namo, atvažiuok, pagyvenk, apsižiūrėk... Bet ji nepaklausiusi (matyt, „sudeginusi tiltus“, kuriais būtų galėjusi grįžti Amerikon), ir čia rado jau kitokią Lietuvą nei pažino ir kūrė savo vizijoje; bet turėjusi Vilniuje ratelį žmonių, su kuriais bendravo.

Jono Zdanio eilėraščių knygą „Iš-eivystės fragmentai: Atlanto pakrantėje“, moderuojant literatūrologui Mantui Tamošaičiui, pristatė Rimas Užgiris – tad tai buvo pažintis iškart su dviem išėivijos poetais. Priminta: Connecticute gyvenantis Zdanys yra studijavęs ir dėstęs anglų literatūrą įvairiuose universitetuose. (O 1969 m. Colorado valstijoje gimęs poetas Užgiris, studijavo įvairiuose JAV universitetuose kultūros antropologiją, filosofiją, kūrybinį rašymą, aktyviai verčia į anglų kalbą lietuvių poetus, dėsto Vilniaus universitete, taigi yra beveik sugrižęs Lietuvon...)

Užgiriui neišvengiamai teko lyginti judviejų situaciją – pradedant nuo vardu, ir Zdanio situacija šiuo atveju labiau pasisėkė: Jonas nesunkiai paverčiamas Džonu, tuo tarpu Rimas lieka keistenybe. Nors abu jau gimę Amerikoje, Jonas Zdanys (g. 1950) beveik 20 metų vyresnis, augęs kur kas labiau lietuviybės, Lietuvos išvadavimo nuotaikų persmelktoje ap-

linkoje. Zdanys vaikystėje ne tik lankęs šeštadieninę mokyklą, bet ir dalyvavęs lietuviškose stovyklose, kur puoselėta Tėvynės išvadavimo idėja – berniukai kaip „Miško broliai“ praktikavęsi su šautuvais... Abu augę kaip amerikiečiai, su draugais kalbėję angliškai, bet jausmas buvęs: priklauso kitur... Zdaniui Lietuva – dvasinė tėvynė.

Šiame rinkinyje itin svarbus eilėraštis „Eliso sala“, autorius čia žvelgia į tėvus tą punktą pereinančius, nors pats dar nebuvo gimęs. Užgirio priminta: Ellis Island – neišvengiamas visų per Atlantą Amerikon atvykusių punktas, kur vykdavo patikra, registracija.

Zdanys rašas ir lietuviškai, ir angliškai, tai nėra vertimai iš vienos kalbos į kitą, nors kartais – perkūrimai. Lietuvių kalba, pasak Užgirio, buvo pirmoji Zdanio išmoktoji kalba. Jis yra išvertęs į anglų kalbą ne vieną lietuvių poetą.

Tamošaitis išdavė, kad daug Zdanio tekstų rašyta po patirto insulto, regis, dabar sustiprėjęs poreikis atsigręžti į vaikystę. Štai eilėraštis, skirtas mirusiam dėdei – tai taip pat vaikystės prisiminimai. Literatūrologo pažymėta: konkretus laikas, situacija, bet kartu – metafizinis matmuo.

Ir Tamošaitis, ir Užgiris paskaitė Zdanio poezijos, galėjome pajusti, kone reęti tolimos vaikystės realijas. Tamošaitis įvertino: Užgirio „užsienietiškas“ akcentas labiau tinka šio Amerikos lietuvių eilėraščiams...

Istorikės akiratyje – namai ir jų reikšmė Lietuvoje prieš Antrąjį pasaulinį karą

Atkelta iš 6 psl.

Norintys pigesnio projekto, kreipdavosi ir į jaunos inžnierius. Pavyzdžiui, Vincas Mykolaitis-Putinas pasisamdė jauną specialistą Udalovą, neturintį praktikos, todėl, kaip atsiminimuose rašė rašytojo sesuo, užsakovui dažnai tekdavo valandų valandas kalbėti su architektu būsimo namo klausimais, o tai rašytoją labai vargino. Statybininkų bendrovių taip pat buvo labai įvairių, viskas priklausė nuo užsakovo finansų: samdyti patikimą brangią firmą, pigius statybininkus, ar statyti namus savo jėgomis.

– Koks tuomet buvo tarnaičių vaidmuo ir svarba?

– Tyrimas atskleidė, kad XX a. 4 dešimtmetyje Kaune buvo 4 000 tarnaičių, t. y. toks skaičius namų ūkių samdė tarnaitę, o kur dar kitos pagalbininkės: auklės, skalbėjos, virėjos, namų mokytojos. Galvotume, kad tai galėjo sau leisti tik patys turtingiausi verslininkai ar aukšto rango valstybės tarnautojai. Iš tiesų tyrimas parodė, kad ir vidutinės pajamas gaunantys mokytojai, tarnautojai, karininkai išgalėjo ne tik išlaikyti šeimą, bet ir pasamdyti namų pagalbininkę: virėją, tarnaitę ar auklę vaikams.

Tarnaitės atlyginimas buvo 25 litai mėnesiui ir išlaikymas namuose. Vienose šeimose tarnaitės dirbdavo ilgai ir buvo traktuojamos kaip šeimos

narės, pelnydavo šeimos pasitikėjimą, tačiau daugumoje šeimų jos buvo tik pagalbininkės ir po rimtesnio konflikto su šeimnininkais ieškodavo kitos darbo vietos. Lietuvos tarnaičių sąlygos mažai kuo skyrėsi nuo kaimyninių valstybių. Ar mums reikėtų grįžti prie buvusios namų ūkio sistemos? Turbūt ne. Šiandien gyvename kitokiomis sąlygomis, turime daug elektros prietaisų, maisto prekių parduotuvės siūlo jau pagaminto maisto, todėl virėja ar tarnaitė namuose nėra būtina. Be to, namų pagalbininkų paslaugos šiandien kainuoja gerokai brangiau, todėl juos samdyti gali tik aukštas pajamas gaunantys žmonės.

– Jau surengėte keletą knygos pristatymų, ji pristatyta ir Knygų mugėje. Kas labiausiai domino skaitytojus, ar buvo klausimų, kurie nustebino?

– Sulaukiu ne klausimų, bet įdomių pasakojimų, kad šeimos turi išlikusių nuotraukų, atsiminimų ir klausia, ar tai taip pat būtų naudinga istorikams. Žinoma, kad būtų naudinga, jeigu atneštų šeimos albumus į Istorinę Prezidentūrą ir parodytų muziejininkams. Tuo pačiu noriu padėkoti tiems kauniečiams, kurie jau anksčiau padovanojo nuotraukų muziejui ir jos buvo publikuotos knygoje. Labai tikiuosi, kad ši knyga „Namai“ padės skaitytojams atgaivinti prisiminimus, naujai pažvelgti į savo namų istoriją ir padrąsins pasidailinti savo atsiminimais.

Kūrybai reikia kaltininko, kuris autorių išprovokuotų

Atkelta iš 3 psl.

Tuometiniais žodiniais pareiškimais galėjau nemalonumų pridaryti komisijos nariui Alfonsui Maldoniui, kuris mano knygą komiteto posėdžiuose, kiek girdėjau, gynė. Tvirtai pradėjau galvoti, jog šitokių vertinimų fone (kokie menų storžieviai galėjo Juditos Vaičiūnaitės poeziją pavadinti salonine!) man būtina premijos atsisakyti. Matyt, tas mano nusistatymas pasiekė vadinamuosius Baltuosius rūmus, ir jie užbėgo už akių – premijų komiteto sprendimo nepatvirtino. Sutapo ir dar viena gera proga: kaip sykis tuo metu „Pergalė“ išspausdino mano apysaką apie vokiečių kaime („Prieš lapų kritimą“), ir toje apysakoje ne tik paskiros vietos, bet ir visa jos dvasia kai kuriems idėjiškiems rašytojams ir ideologams užkliuvo. Susitikęs tas pats Petkevičius pasigirdamas išpylė: tai tu nežinai, kas prieš tave į CK parašė skundą? Ir paminėjo, rodos, dvi pavardes. Tais pačiais metais vienas tos pavardės turėtojas, kai su juo Palangoje lošėme biliardą, dievagojosi niekada skundo nerašęs, nors aš jam apie joki skundą irgi niekada nebuvau užsiminęs.

Ar tik ne pirmą kartą viešai apie tai detaliau pasakoju spaudoj, gal ir nereikėjo, tačiau juk mano gyvenime tai buvo ne šiaip sau atsitikimas.

Ir Alberto, ir Juditos knygos man dabar visada yra kur nors lengvai pasiekiamos ir vis skaitomos. Turiu žmonių, su kuriais visad miela pasimatyti ir persimesti žodžiu – ir su Birute Jonuškaite, Viktorija Daujotyte, One Baliukone, ir su dviem Valentiniais – Sventicku ir Antanavičiumi, su dviem Petrais – Dirgėla ir Bražėnu, su

Eugenijum Ignatavičium, su Mykolu Sluckiu, Broniu Savukynu... Toldamas nuo savo gyvenimo pradžios darsai gobšuoilis – apsignauži tai, kas tavo gyvenime būta, ir niekam nenori atiduoti! Net Petkevičiaus!.. Nes visa tai – tavo patirtis, tavo savotiškas turtas. Atminty nemaža visokių istorijų, žodžių, mokymų ir patarimų, susijusių su bičiuliais ir nelabai bičiuliais, taip pat ir su apsišaukusiu teisuoliu „Durnių laivo“ autorium. 1968 metais, rugpjūtį, kai sovietiniai ir socialistiniai tankai pradėjo smaugti „Prahos pavasarį“, mudu su S. Gedą į Rašytojų sąjungą užsukome grįžę iš literatūros ir muzikos renginio Zarasuose. Čekoslovakijos įvykių buvome sukrėsti kaip ir didžiuma Lietuvos žmonių. Rašytojų sąjungos laiptais labai susijaudinęs žemyn nulipo V. Petkevičius ir pasisveikinęs pasakė: jums tai gerai, esat nepartiniai, o ką daryti man? Taip jis paklausė todėl, kad RS buvo surengtas uždaras partiečių susirinkimas, be abejo, turėjęs pritarti invazijai į Čekoslovakiją. Mes jam atsakėme tiesiai: padėti ant stalo partinį bilieta! Pasakėme, be abejo, stipriai, nes juk buvo aišku, kas grėsė tam ar kitam partiečiui dėl tokio elgesio. Taip ir padarysiu, atsakė jis, bet ir tada, taip pat, žinoma, ir šiandien negarbinga būtų priekaištauti, jog taip nepadarė. Čia tai prisimenu tik todėl, kad anais laikais ne vien dalis vėlesniųjų „Durnių laivo“ „herojų“ nebuvo nepajudinami tiesuoliai ar teisuoliai, kad ir jų, ir V. Petkevičiaus koks nors pasigraudenimas labiau reiškė tam tikrą vidinės sumaišties pozą, norą reabilituotis – galbūt net ir prieš save patį.

Tęsinys kitame numeryje

Gonkūrų laureatas Jean-Baptiste Andrea

J. B. Andrea su skaitytojais.

L. Vasiliauskaitės- Rožukienės nuotr.

Atkelta iš 7 psl.

Knygos istorija verta kino filmo.

Jean-Baptiste Andrea dirba ir kinematografijos srityje (yra režisierius ir scenaristas), ko jis išmoko iš kino? Prancūzija turi specifinį dalyką – vienas iš jų – įkvėpimo kultas, kai šauna kokia idėja, manoma, kad reikia eiti paskui įkvėpimą, bet to nepakanka.

Kino srityje viskas sukasi apie pinigų, nes viskas kainuoja. Rašytojas sako, kad jam galbūt padėjo darbo etika. Jis nepasikliauja vienu įkvėpimu, nes rašant svarbu atsitraukti ir dėl jausmų tikrumo: būsimas knygas apmąsto, konstruoja, laikosi idėjos, kad reikia plano, kaip ir statant namą. Daug galvojo, konsultavosi,

daug ką atmetė, kaip ir visi scenaristai.

Apie meno kūrinis rašytojas kalba kaip menininkas (jam svarbu ne jų technika, faktai, o aistra ir sumanymas): ko nežino, nerašo. Jam nepatinka atlikti istorinius tyrimus (internete ieškojo tik kelių faktų, pvz., kiek sveria kubinis metras marmuro – nors taip iki galo ir neišsiaiškino). Todėl knygoje tik trys skulptūros įrankių pavadinimai. Florencijoje autorius lankėsi daugybę kartų (ją išnaršęs nuo penkiolikos metų, savo studijų laikotarpiu).

Ši Jean-Baptiste Andrea knyga – ketvirta, o dėl ateities nežino, ar bus nauja, nes prasideda idėjų ieškojimo etapas.